

دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۰۹/۰۹

پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۲/۰۴

مطالعه تطبیقی تحلیلی مجموعه باباعبدالله نایین به استناد نویافته‌های مرمتی

مهدی سلطانی محمدی* محمدباقر کبیرصابر**

چکیده

مجموعه بناهای آرامگاهی گروه ویژه‌ای را در معماری دوره اسلامی ایران تشکیل می‌دهند. بنیان اولیه شکل‌گیری این مجموعه‌ها تدفین یک فرد شاخص مذهبی یا سیاسی بوده و معمولاً به تدریج و در طول زمان‌های بعدی، بناهای جانبی دیگری مانند مسجد، مدرسه، خانقاه، و غیره به آنها افزوده می‌شده است. در دوره ایلخانی که یکی از دوره‌های درخشان و تأثیرگذار در تاریخ معماری اسلامی ایران است؛ روند ساخت مجموعه‌های آرامگاهی بیش از پیش دنبال شد. مجموعه باباعبدالله یکی از بناهای ایلخانی شهر نایین است که طی مداخلات و مرمت‌های سالیان اخیر، ابعاد تازه‌ای از این بنا آشکار و اطلاعات تازه‌ای از گونه و کارکرد آن و نیز مراحل توسعه تاریخی‌اش نمایان شد. در پژوهش حاضر که به روشی توصیفی - تحلیلی و به اعتبار بررسی‌های میدانی و کتابخانه‌ای به انجام رسیده، خصوصیات سبکی و نیز مراتب توسعه و تحولات معماری مجموعه باباعبدالله مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. از نتایج پژوهش آن است که بنیان اولیه مجموعه، به صورت مقبره منفرد و گنبددار ایلخانی بوده که بعداً مسجد در کنار آن احداث شده است؛ لذا مجموعه باباعبدالله جزء بناهای آرامگاهی توسعه‌یافته‌ای است که روند تدریجی مداخله در آن، از دوره ایلخانی تا به امروز تداوم داشته است.

۵۱

کلیدواژگان: مقبره گنبددار ایلخانی، مجموعه آرامگاهی، مسجد باباعبدالله نایین، تحولات معماری، مطالعه تطبیقی.

mamati.soltani225@gmail.com

* کارشناس ارشد مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی.
** استادیار، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.

مقدمه

مجموعه‌های آرامگاهی، معرف سبک‌های دوره‌های مختلف و شیوه‌های گوناگون معماری بوده و از نظر مطالعه تاریخ معماری اسلامی ایران، دارای اهمیت زیادی هستند. این مجموعه‌ها به دو دسته: مذهبی و سیاسی تقسیم می‌شوند. مجموعه‌های شاهان و سلاطین از جمله مجموعه‌های سیاسی و مجموعه‌های شیوخ متصوفه مانند مجموعه باب‌عبدالله نائین و مجموعه‌های خاص شیعی چه برای امامان شیعی و چه برای امامزادگان و دیگر شخصیت‌های مهم شیعه مانند مجموعه امامزاده سلطان سیدعلی در نائین، از جمله مجموعه‌های مذهبی به‌شمار می‌روند. مجموعه‌های آرامگاهی مذهبی که مهم‌ترین دسته مجموعه‌های آرامگاهی را تشکیل می‌دهند، هسته اولیه شکل‌گیری آنها یک مقبره بوده و سپس در همان زمان یا در طول زمان‌های بعدی بناهای دیگری مانند مسجد، خانقاه و... به آنها افزوده شده است. به‌کاربردن آرامگاه مناسبت چندانی با مجموعه‌های بزرگ مزبور که چند بنای فرعی دیگر واقع در اطراف مقبره را دربرمی‌گیرد، ندارد. مجموعه آرامگاهی باب‌عبدالله نائین که در دسته مسجد-مقبره قرار می‌گیرد، در محله کوی سنگ در انتهای کوچه‌ای که به فاصله اندکی از راسته بازار قرار دارد، واقع شده است. این مجموعه به شماره ۲۰۴ در سی و یکم تیر ۱۳۱۳ هجری شمسی تحت عنوان مسجد باب‌عبدالله، در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. (تصویر ۲) آگاهی‌های کمی درباره پیشینه معماری مجموعه باب‌عبدالله در دست است؛ مضاف آنکه در منابع تاریخی نیز چندان از این مجموعه سخنی به میان نیامده است. تنها مطالبی که در وصف این اثر تاریخی می‌توان یافت، اشارات کوتاه و پراکنده‌ای است که در ذیل برخی از جستارهای مکتوب که به مسائل تاریخی شهر نائین پرداخته‌اند، آمده است. لذا در حال حاضر، مطالب و مستندات کافی درباره شناخت این مجموعه در دست نیست و در مطالب پراکنده موجود نیز، گاه تناقضاتی به چشم می‌خورد. بنابراین، راهبرد انجام پژوهشی که این نوشتار حاصل آن است، علاوه بر اتکا به مطالب برآمده از متون، متکی بر مشاهدات عینی به خصوص تدقیق در اجزای مرئی مجموعه است.

پیشینه پژوهش

درباره معماری ایرانی عصر ایلخانی، منابع معتبر متعددی در دست می‌باشد که یکی از شناخته‌شده‌ترین آنها کتاب «معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان» اثر دونالد ویلبر (۱۳۶۵) است. همچنین درباره مجموعه‌های آرامگاهی و علل شکل‌گیری آنها، هیلن براند (۱۳۷۷) در «معماری اسلامی (فرم، عملکرد و معنی)»

نظرات قابل توجهی را ارائه کرده است. اما با بررسی همه منابع موجود، دانسته می‌شود که درباره شناخت مجموعه باب‌عبدالله نائین، تاکنون هیچ اقدام و پژوهش مستقلی صورت نگرفته است. البته در برخی منابع مانند «گنجنامه فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران» از حاجی قاسمی (۱۳۸۳)، نقشه‌هایی درباره مجموعه مورد مطالعه آورده شده است. با تأمل در همه منابع موجود، خلأ اطلاعات لازم و دقیق درباره شناخت این بنا مشهود می‌باشد؛ لذا پژوهش حاضر اقدامی جهت رفع این خلأ علمی است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به انجام رسیده و در نگارش آن، برای جمع‌آوری اطلاعات، از بررسی‌ها و مشاهدات میدانی، بررسی کتابخانه‌ای و نیز مصاحبه با افراد مطلع محلی بهره گرفته شده است. در بررسی کتابخانه‌ای علاوه بر مراجعه به کتاب‌های معتبر، از منابع مختلفی جهت نیل به اطلاعات استفاده شده است؛ مهم‌ترین این منابع عبارت‌اند از: منابع موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، مرکز اسناد و مدارک سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، کتابخانه و مرکز اسناد اداره کل میراث فرهنگی استان اصفهان.

کتیبه‌های تاریخ‌دار مجموعه

در حال حاضر قدیمی‌ترین و درعین حال، مهم‌ترین سندی که برای بحث درباره پیشینه تاریخی مجموعه باب‌عبدالله نائین قابل رجوع است، کتیبه‌ای از جنس چوب است که تا دوره معاصر در محراب گنبدخانه مجموعه نصب شده بود. درباره محل اصلی کتیبه و اینکه چه زمانی در بخش آرامگاهی نصب شده است، اطلاعی در دست نیست. ام. بی. اسمیت (۱۹۳۸)، مقاله «The Wood Mimbar in the Masjid-i Djami' Nāin» را منتشر ساخت که البته موضوع اصلی مقاله اختصاص به شرح منبر چوبی مسجد جامع نائین داشت. اسمیت در آن مقاله اشاره‌ای نیز به مشاهدات خود از کتیبه چوبی منبر مجموعه باب‌عبدالله و تاریخ مندرج در آن، یعنی سال ۷۰۰ هجری قمری را ذکر می‌نماید. دونالد ویلبر (۱۳۶۵) نیز، درباره کتیبه چوبی مذکور اظهار نظر نموده است. وی در کتاب «معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان» می‌نویسد، کتیبه حاوی تاریخ ۷۰۰ ه. ق. بر لوح چوبی که زمانی قسمتی از منبر بوده و اکنون در دیوار عقب طاقچه محراب کار گذاشته شده؛ دیده می‌شود و شامل تاریخ ۷۰۰ ه. ق.، یعنی ۱۶ سپتامبر ۱۳۰۰ میلادی است (ویلبر، ۱۳۶۵: ۱۳۹ و ۱۴۰). این کتیبه از چوب دو قطعه داخل قاب، و به صورت کنده کاری شده، در ابعاد ۴*۹۰ سانتی‌متر است (تصویر ۳). مضمون کتیبه

از طریق دهلیزی که عملکرد هشتی را دارد، صورت می‌گیرد. سردر ورودی با انحراف جزئی نسبت به محور طولی مجموعه بنا قرار گرفته است و سپس چشم‌اندازی به صحن از طریق پنجره‌های مشبک آجری در ایوان شمالی به ناظر ارایه می‌شود، ولی دسترسی به صحن از دو سوی ایوان صورت می‌گیرد.

- ایوان و شبستان جنبه جنوبی مجاور گنبدخانه:
ایوان این جنبه شکل خاصی دارد و چنین به نظر می‌رسد، به علت فاصله زیاد گنبدخانه تا صحن مسجد و اجتناب از ایجاد یک ایوان طویل چنین تدبیری اندیشیده شده است. به گونه‌ای که دهانه ایوان یا همان عرض حیاط دارای یک بخش میانی بزرگ‌تر و دو طاق نمای کوچک‌تر است. عنصر میانی ارتفاعی بلند و معادل دو طبقه دارد در حالی که دو طاق نمای طرفین در دو طبقه مطرح می‌شود و سپس فضای انتهایی ایوان یکپارچه و دارای سقفی مرتفع درمی‌آید. بدین ترتیب، شبستانی نیم‌چلیپا حاصل می‌شود که به زیبایی از تقسیم فضای ایوان به وجود آمده است. در جنبه شمالی در تقابل با جنبه جنوبی، یک ایوان مرتفع در میانه نما قرار دارد که با طاق‌نماهای دو طبقه طرفین خود هم‌ارتفاع است. در طبقه

که نگارندگان آن را قرائت کردند.^۲ عبارت است از: «امر بنا هذا المسجد المبارك الصدر الكبير ال (...) لصدور و الاکابر، مفخر العراق رضی الاخلاق شمس الملة والدولة والدين جلال الاسلام والمسلمين امير الملوك والسلاطين محمد بن مرحوم شمس الدين ابي عبدالله بن محمد بن ابي عبدالله بن ابي القسم بن علي متع الله بطول بقائه و تقبل الله منه و اعانه يوم الفزع الاکبر. تحریراً فی غرة شهر الله الحرام سنة سبع مائة.» کتیبه تاریخ‌دار دیگر مجموعه از جنس سنگ و به ابعاد ۶۵*۵۵ سانتی‌متر با خط نستعلیق است که بر سردر مجموعه نصب شده است. ابتدای آن با بعد از یک بیت شعر، با این عبارت شروع می‌شود: «وفات عالیحضرت جنت منزلت میرزا زین العابدین ولد مرحوم ابوالبقا طاب ثراه به تاریخ یوم الجمعه عاشر شهر جمادی الثانی سنه ۱۱۸۵ هجری قمری.» بعد از این عبارت، هفت بیت شعر درباره مرگ میرزا زین العابدین مذکور آمده است^۳ (تصویر ۴).

ترکیب کالبد

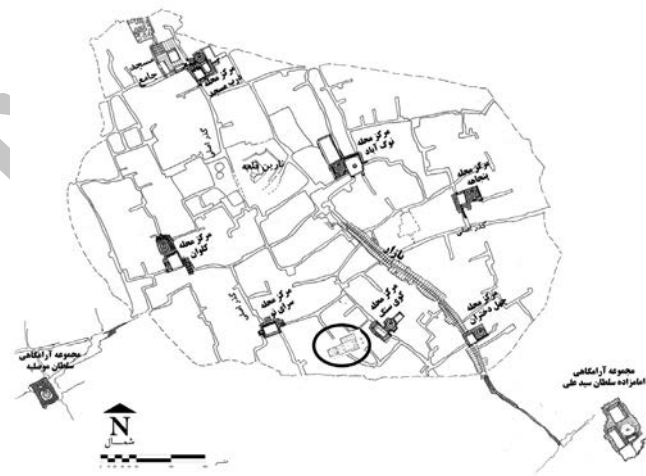
- دستگاه ورودی: مجموعه ورودی بنا علاوه بر ساباط، متشکل از درگاه و دالان است. مسیر ورود به صحن غیرمستقیم

تصویر ۲. سند ثبتی مجموعه باعنوان اشتباه: مسجد باباعبدالله، به تاریخ ۱۳۱۳ ه.ش. (مرکز اسناد اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان)

تصویر ۴. کتیبه سنگی سردر مجموعه (نگارندگان)

تصویر ۱. موقعیت قرارگیری مجموعه باباعبدالله نسبت به دو مجموعه آرامگاهی دیگر نایین : سلطان موصلیه و امامزاده سلطان سید علی در بافت تاریخی نایین، مشخص شده بر روی تصویر ترسیمی بر اساس عکس هوایی سال ۱۳۳۵-۱۳۳۵ (نگارندگان)

تصویر ۳. کتیبه چوبی مجموعه، سال ۷۰۰ ه.ق. (آرشیو اداره میراث فرهنگی نایین)

دوم این جبهه، فضای دهلیز توسط طاق‌نماهایی باز در میانه ایوان، به صحن مسجد مشرف می‌شود. به‌طور کلی در دو جبهه شمالی و جنوبی مسجد، فضاها به سوی صحن کاملاً باز هستند و تبادل هوایی در تمام طول بنا صورت می‌گیرد. بر روی یکی از طاق‌نماهای ایوان شمالی مسجد، شاخصی آجری برای تعیین وقت شرعی دیده می‌شود.

- **شبستان جبهه غربی صحن (گرم‌خانه):** این شبستان با تاق‌های کلید و چهار ستون آجری ساخته شده است. شبستان در لبه صحن سه دهانه دارد که ورود به آن از طریق درگاهی که در دهانه میانی تعبیه شده است، صورت می‌گیرد. البته درگاه دیگری نیز از دهلیز ورودی، به داخل این شبستان وجود دارد. به نظر می‌رسد از پشت بام این شبستان به‌عنوان مهتابی استفاده می‌شده است.

- **رواق‌های جبهه شرقی صحن:** سه رواق در جبهه شرقی با نمایی مشابه نمای غربی با قوس‌های کلید قرار دارد. یکی از این رواق‌ها دارای عمق بیشتری است که قسمت انتهایی آن امروزه به آبدارخانه مسجد تبدیل شده است. جبهه غربی و شرقی مسجد دارای ارتفاعی معادل نیم‌طبقه نسبت به دو جبهه شمالی و جنوبی هستند. بنابر این، نماهای پیرامون صحن دو به دو با یکدیگر متقارن هستند؛ به‌عبارت دیگر صحن دارای دو محور تقارن است.

- **شبستان زیرزمینی:** این شبستان در جبهه شمالی در زیر قسمتی از صحن مسجد در دل خاک با تاق و تویزه آجری ساخته شده است (تصویر ۵). شبستان در تراز ۴/۵۶ متری از کف صحن برخلاف محور قبله، سه دهانه دارد (تصویر ۶). نورگیرهایی از سنگ مرمر در کف صحن، نورگیری برای این شبستان را انجام می‌دهند.

مقبره مربع شکل گنبددار

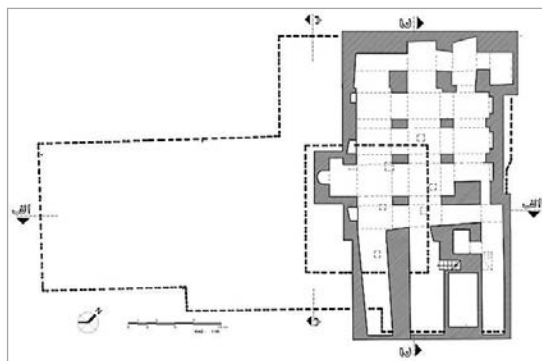
کف گنبدخانه نسبت به حیاط مسجد، ۸۰ سانتی‌متر پایین‌تر است. تنها کتیبه تاریخ‌دار مقبره کتیبه‌ای با رنگ آبی و خط نسخ با مضمون آیات قرآنی در زیر گوشه‌سازی

تصویر ۵. شبستان زیرزمینی مجموعه (نگارندگان)

گنبدخانه است. کتیبه با عبارت بسمله و آیات آغازین سوره فتح در دیوار قبلی (دیوار محراب) آغاز می‌شود، و بعد از دوزدن زمینه مربع گنبدخانه، در انتهای آن در دیوار شمال غربی عبارت ربیع‌الاول سبع و ثلاثین و سبع مائه (۷۳۷ ه.ق.) دیده می‌شود. عبارات قبل از تاریخ به دلیل ریختگی، ناخوانا هستند ولی تا آیه ۱۰ سوره فتح خواناست. گنبدخانه، فضایی مربع شکل در ابعاد ۸ متر در ۸ متر است که در جبهه جنوبی مجموعه واقع شده است. گنبد مقبره ناری و از نوع دو پوسته پیوسته با ۸ باریکه تاق در پوسته داخلی آن است. این باریکه تاق‌ها از درون به‌صورت نمایان نشان داده شده‌اند (تصویر ۷). از بیرون نیز یک پوسته با منحنی تیزه‌دار، سطح خارجی گنبد را پوشش می‌دهد. جرزهای خشتی گنبدخانه ۱۲۰ سانتی‌متر ضخامت دارند. پاکار گنبد در ارتفاع ۶ متر و ۴۹ سانتی‌متری از کف گنبدخانه قرار دارد. گنبد ۸ متر دهانه دارد و بلندای پوسته داخلی آن از کف به ۱۶ متر و ۴۲ سانتی‌متر می‌رسد. تبدیل چهارضلعی به دایره گنبد با چبیره‌سازی، مقرنس و تاق‌بندی انجام گرفته است (تصویر ۸). امروزه ورود به گنبدخانه از داخل شبستان متصل به آن و توسط درگاهی که الحاقی بوده و در داخل دیوار مجاور سردر اصلی تعبیه شده است، صورت می‌گیرد. دهانه این سردر در حال حاضر با نرده‌های چوبی مسدود شده است.

- **قبرهای گنبدخانه:** از ماهیت افراد دفن‌شده در مقبره و حتی خود بابا عبدالله که مجموعه نیز به نام وی است، اطلاع دقیقی وجود ندارد. نقل‌قول‌های بدون استنادی نیز وجود دارد که بعضی از قبرها متعلق به خاندان شهدادی است.^۵ البته مسجد موقوفه‌ای نیز با نام میرزا محمد شهدادی و مربوط به دوره قاجار دارد^۶ یازده قبر و دو محفظه صندوقچه‌ای شکل^۷ در داخل گنبدخانه وجود دارد (تصویر ۱۶). تزیینات گچبری قبرها آسیب فراوانی دیده‌اند و اکثر آنها از بین رفته‌اند. بحث درباره قبرها و نقوش گچبری شده آنها نیاز به پژوهش جداگانه‌ای دارد^۸ (تصویر ۱۷).

تصویر ۶. نقشه شبستان زیرزمینی مجموعه (نگارندگان)

بررسی و تبیین روند شکل‌گیری و تحولات معماری صورت‌گرفته در مجموعه

- بخش آرامگاهی؛ بنیان اولیه مجموعه

دو تمایل دینی در معماری دوره سلجوقیان و ایلخانان

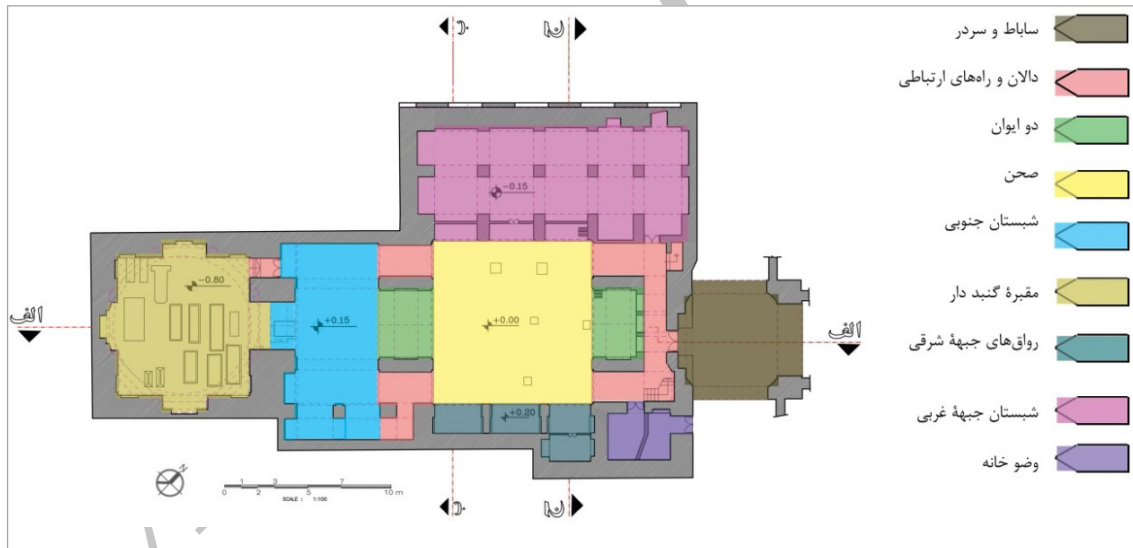
انعکاس خود را نشان داده است: یکی رغبت و تعلق خاطر به تصوف یا عرفان اسلامی و دیگری محبت و اخلاص به امامان و امامزاده‌ها و قدیسان محلی ایران. در شهرهایی مانند مشهد و قم و امکنه مقدسه شیعه در عراق، مقبره ائمه و افراد خاندان

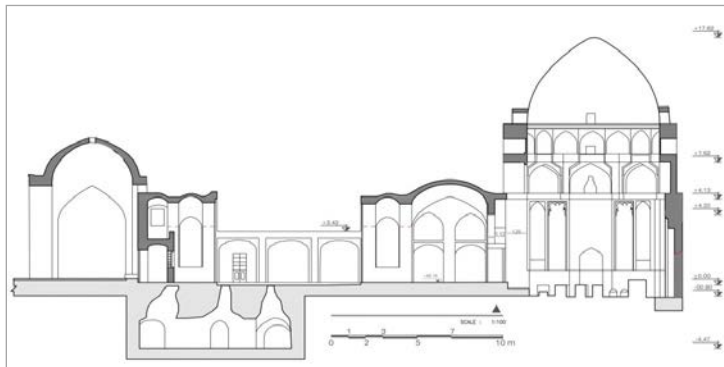
تصویر ۸. چگونگی تبدیل مربع به دایره گنبد (نگارندگان)

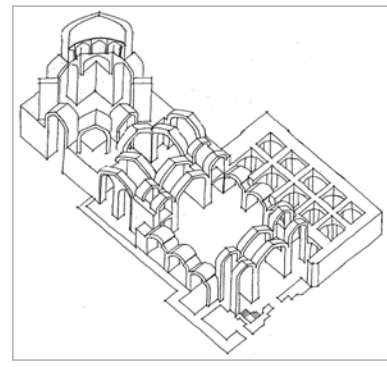
تصویر ۷. پوسته داخلی گنبد با ۸ باریکه تاق (نگارندگان)

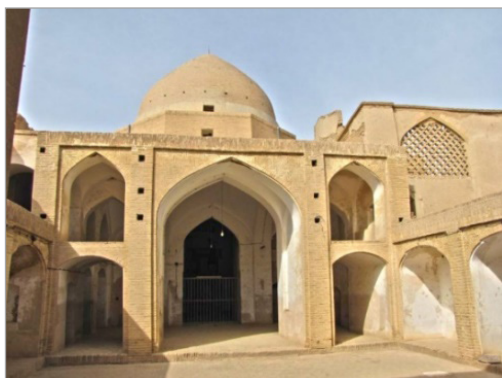
تصویر ۹. فضاهای مجموعه مشخص شده در نقشه همکف مجموعه (نگارندگان)

تصویر ۱۱. نما - برش الف - الف مجموعه (نگارندگان)

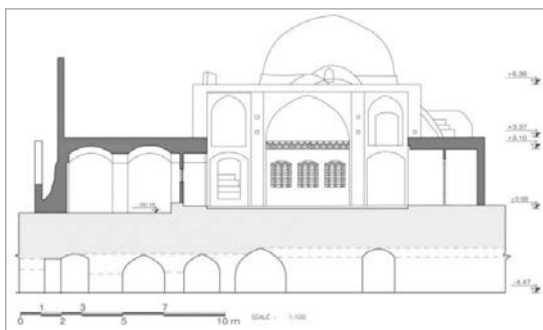
تصویر ۱۰. درهم تنیدگی کالبدی اجزای سازه‌ای مجموعه (نگارندگان)

تصویر ۱۳. جبهه جنوبی مجموعه (نگارندگان)

تصویر ۱۲. نما - برش ب - ب مجموعه (نگارندگان)

تصویر ۱۴. نما - برش ج - ج مجموعه (نگارندگان)

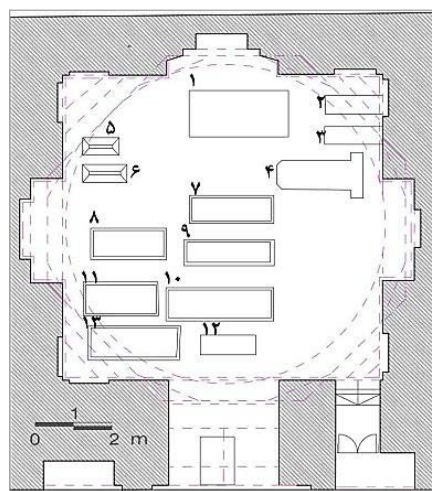

تصویر ۱۵. جبهه شمالی مجموعه، در تصویر سنگ نورگیرهای شبستان زیرزمینی در کف صحن و شاخص تعیین وقت شرعی بر لبه بام مشخص است (نگارندگان)

تصویر ۱۷. یازده قبر گنبدخانه از نمای بالا، عکاسی از بالای سردر ورودی مقبره و از بالای شبستان که در حال حاضر باز است (مرداد ۱۳۹۳) (نگارندگان)

آنان مورد توجه خاص فرار گرفت و منتهای هنرمندی و توجه در ساختن و تزیین آنها به عمل آمد و در سرتاسر خاک ایران هزاران امامزاده به‌عنوان عمل ثواب، ساخته شد. قبر عرفا و مقدسین برجسته محلی، مراکز روحانی نواحی و مناطق گردید؛ مانند مقبره بایزید بسطامی در بسطام که طی قرون متمادی چندین بار ساخته شد یا چیزهای تازه‌ای به آن افزوده شد (ویلبر، ۱۳۶۵: ۳۴). پیش‌تر اشاره شد که در منابع تاریخی اطلاعات چندان روشنی درباره زندگی و شخصیت باباعبدالله ذکر نشده است. در قدیم لقب بابا به برخی از صوفیان، در مرتبه‌ایی خاص از تصوف، اطلاق می‌شده است. هنرفر در این خصوص می‌نویسد: «در فاصله سنوات هفتصد تا نهصد هجری [قمری] عده‌ایی از دراویش و متصوفه در اصفهان زندگی می‌کردند که عنوان (بابا) داشته‌اند» (هنرفر، ۱۳۵۰: ۳۰۲). حال با در نظر گرفتن این مطالب، می‌توان احتمال داد که بابا عبدالله از عرفای دوره ایلخانی ناینین بوده و شاید یکی از قبرهای مقبره نیز متعلق به وی باشد^۱ طبق مصاحبه نگارندگان در تاریخ ۹۳/۳/۲۷ با استاد فرزانی، مرمتگر بازنشسته

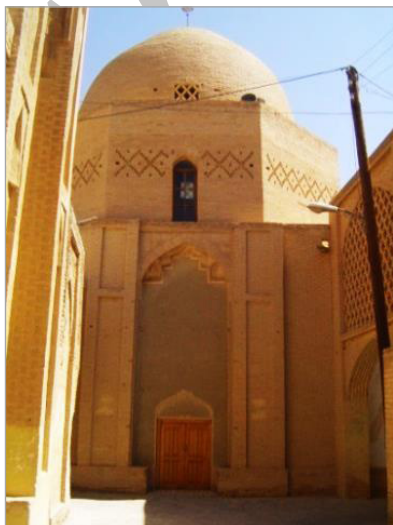

تصویر ۱۶. نحوه چینش سیزده قبر گنبدخانه مجموعه (نگارندگان)

(تصویر ۲۰). در بسیاری از بناهای این دوره همان‌طور که در این گنبدخانه دیده می‌شود، باریک جلوه‌دادن ساختمان هم در نقشه و هم در مقطع به چشم می‌خورد. احتمالاً در قسمت پایین سردر و قبل از الحاق مسجد به مقبره مانند اکثر گنبدخانه‌های منفرد، درگاه ورودی قرار داشته است. البته ترکیب مقبره منفرد گنبددار مربع شکل در نایین ناآشنا نیست و نمونه دیگر آن در بقعه‌ای معروف به بقعه باب‌المسجد در کنار مسجد جامع نایین دیده می‌شود. این بقعه دارای سردری پیش‌آمده و درگاه ورودی در پایین سردر است^{۱۱} (تصویر ۲۱). سطوح داخلی گنبدخانه مقبره با لایه‌ای از اندود گچ سفید پوشانده شده است. اگرچه در ادوار قبل از سلجوقیان و در دوره سلجوقی استعمال گچ به‌عنوان روکش بنا نسبتاً رواج داشت و مرسوم بود، این نوع روکاری در دوره ایلخانان به درجه کمال رسید. در بعضی ساختمان‌ها سطح داخلی بنا با یک ورقه گچ سفید سخت پوشانیده شده، در حالی که در بعضی اینیة دیگر فقط قسمت‌های معینی سفید کاری گردیده است (همان: ۸۶). گوشه‌سازی گنبد به‌صورت مقرنس سفید کاری شده است. در

تصویر ۱۹. نقش شمسه هشت‌پر گچبری شده بر جداره قبر شماره ۷ (نگارندگان)

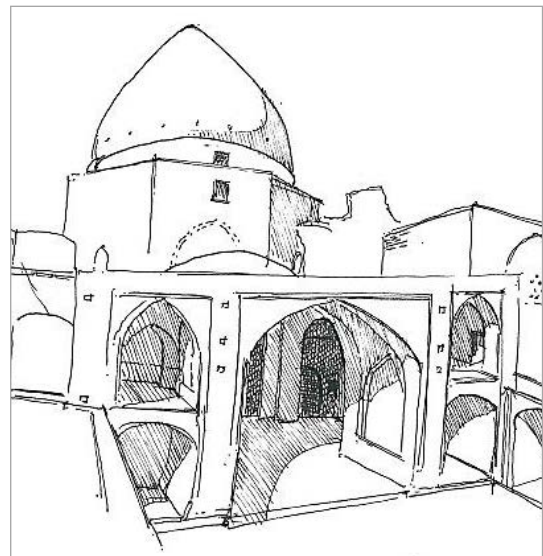

تصویر ۲۱. نمایی از سردر ورودی بقعه باب‌المسجد نایین (نگارندگان)

میراث فرهنگی نایین حین مرمت گنبدخانه در دهه ۴۰ شمسی^{۱۰} مشخص می‌شود که تعدادی قبر در زیر سطح مفروش گنبدخانه وجود دارد. لذا بعد از خاکبرداری، قبرها به‌صورت فعلی مرمت و بازسازی شده و سپس با تخته‌های حفاظتی روی قبرها در سطح گنبدخانه پوشانده می‌شوند. تا قبل از این تاریخ، بنا مسجد خوانده می‌شد حتی در پرونده ثبتی آن به تاریخ ۱۳۱۳ ه.ش. نیز عبارت مسجد باب‌عبدالله ذکر شده است. بنابراین با آشکار شدن قبرهای مذکور مقبره بودن گنبدخانه مشخص شد. مقبره‌های دوره ایلخانی به دو دسته: مقبره مربع‌شکل گنبددار (مانند مقبره این مجموعه) و مقبره‌های برجی، تقسیم می‌شوند. معماران در این دوره همه نقشه‌ها و مصالح و روش ساختمانی مانند همین برج مقبره‌ها را از دوره سلجوقی اقتباس کردند. این مقبره‌ها به پیروی از رسم قدیم جدا ساخته شده و از همه سمت نمایان و محل معمول برای ساختن مقبره برجی یا زیارتگاه یکی از قبرستان‌های محلی بوده‌اند. این قبرستان‌ها به فاصله‌ای در خارج دروازه‌های شهر قرار داشت (ویلیبر، ۱۳۶۵: ۴۱)،

تصویر ۱۸ دو محفظه صندوقچه‌ای شکل مقبره (نگارندگان)

تصویر ۲۰. مقبره گنبددار در کنار شبستان جنوبی (نگارندگان)

ترکیب ساده طاق‌ها و نماها با ریتم منظم، حکایت از پیوستگی و وحدت شکل دارد. بااینکه چنین طرح خاصی برخلاف مساجد چهار ایوانی دوره ایلخانی مانند مسجدهای جامع اشترجان، کرمان، بسطام و نطنز است ولی در تعدادی مساجد ایلخانی در شرق اصفهان دیده می‌شود (تصویرهای ۲۴ و ۲۵). موفقیت و پیشرفت معماری در دوره ایلخانی در مرکز ایران در ابنیه مساجدی در اطراف اصفهان، واقع در امتداد زاینده‌رود در محله‌های دشتی، کاج، ازیران و گنبد آزادان مشاهده می‌شود. این مساجد که دارای یک سردر ورودی باشکوه و حیاط وسیعی هستند، شبستان گنبددار بزرگی را، که تمامی ابنیه مکمل و اضافی اطراف با راهروهایی که به آن متصل می‌شدند، در خود جای داده؛ و دلیل محکمی بر ادعای رواج و رونق شهر اصفهان در دوره ایلخانان اند (ویلبر، ۱۳۶۵: ۸۶). بنای گنبد آزادان مانند مجموعه باباعبدالله شامل یک فضای گنبددار در جبهه جنوبی، یک صحن مستطیل شکل در جبهه شمالی و نیز رواق‌هایی در دو سمت شرقی و غربی است. به غیر از گنبدخانه بقیه فضاها الحاقی و مربوط به دوره‌های بعد از ایلخانی هستند (گزارش ثبتی مسجد گنبد آزادان، ۱۳۸۲) (تصویر ۲۴).

از منظر تحولات معماری در بخش مسجد مجموعه باباعبدالله نائین، براساس آنچه از نقشه بنا و روابط اجزای کالبدی و مساجد هم‌دوره مشابه آشکار می‌شود، اقدامات این مرحله ساختمانی متعلق به دوره ایلخانی است. آنچه این ادعا را بیشتر تأیید می‌کند، رجوع به متن کتیبه چوبی است که با این عبارت آغاز می‌شود: «أمر بنا هذا المسجد المبارك أذستور به أحداث این مسجد مبارک نمود»؛ عبارتی که نشان می‌دهد، مسجد به فرمان محمد نامی ساخته شده است. از آنجایی که تاریخ کتیبه مورد بحث، سال ۷۰۰ هجری قمری است، طبق روال موجود در مجموعه‌های آرامگاهی به دلیل احترام و بزرگداشت افراد مدفون در مقبره، در این سال مسجدی در کنار مقبره گنبددار ساخته می‌شود. جرز ۵۳ سانتی‌متری شبستان مسجد در

تصویر ۲۳. کتیبه زیر گوشه‌سازی گنبدخانه که به تاریخ ربیع‌الاول سبع و ثلاثین و سبعمائه ختم می‌شود (نگارندگان)

مقرنس کاری‌های ابنیه دوره ایلخانان، خصوصیتی وجود دارد که در دوره سلجوقیان دیده نمی‌شود و این مقرنس کاری‌ها در ابنیه دوره تیموری، در قرن پانزدهم به حد کمال خود رسید. این خصوصیات شامل استعمال مقرنس کاری گچی معلق و رواج سفیدکاری تمام مقرنس می‌شود (همان: ۸۰). در بالای محراب بر روی زمینه گچ سفید سه نقش به رنگ آبی به چشم می‌خورد. در بدو امر، ابنیه این دوره از رویه سلجوقی در به‌کاربردن رنگ آبی روشن و آبی سیر پیروی کردند (همان: ۹۰). این طرح‌های دیوارنگاره، یادآور سنت‌های هنری دوره ایلخانی است که نمونه این تزئینات در بناهای هم‌دوره با این بنا مانند مدرسه رکنیه، مدرسه شمسیه و مدرسه کمالیه در یزد دیده می‌شود (تصویر ۲۲).

بخش مسجد؛ توسعه کالبدی در مرحله گسترش مجموعه در دوره ایلخانی و دوره‌های پس از آن

دوره ایلخانی؛ ساخت مسجدی در کنار مقبره گنبددار؛ اگرچه روابط کالبدی این مجموعه در نگاه نخست ساده و یک‌دست به نظر می‌رسد، لکن با قدری تأمل می‌توان به برخی پیچیدگی‌های معمارانه در ساختار آن پی برد؛ مهم‌ترین موضوع در این خصوص که پژوهش حاضر بدان می‌پردازد، تعدد در نحوه تفکر در طراحی مجموعه است. مدت زمانی بعد از آفرینش هسته اولیه مجموعه، یعنی ساخته‌شدن مقبره گنبددار که احتمالاً مدفن باباعبدالله و برخی شخصیت‌های دیگر است؛ طرح معماری جدیدی در قالب طرح توسعه، در کنار هسته اولیه به مرحله اجرا درمی‌آید. کیفیات این مرحله ساختمانی را می‌توان منبعث از یک تصمیم معمارانه برای ساماندهی فضای پیرامون مقبره و همچنین مناسب‌سازی محیط برای حضور استفاده‌کنندگان دانست. در طرح توسعه مذکور علاوه بر ایجاد حیاط مرکزی، شبستان زیرزمینی مسجد نیز در زیر بخشی از صحن احداث می‌شود. استخوان‌بندی طرح در این مرحله، مبتنی بر ایجاد یک میان‌سرای دو ایوانه است که رواق‌هایی نیز در بین آنها تعریف شده بود. میان‌سرای مذکور در عین تنوع فضایی در نهایت سادگی شکل گرفته و

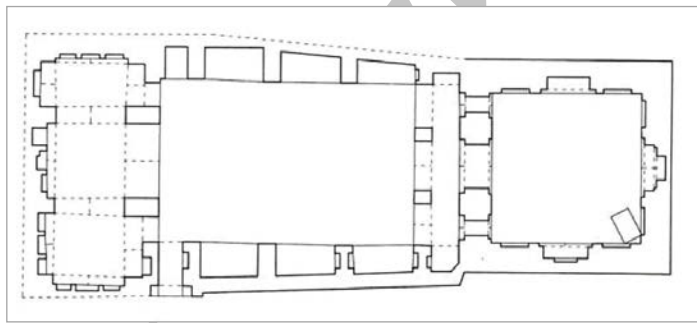
تصویر ۲۲. نقش‌های اجراشده بر روی گچ سفید در بالای محراب مقبره (نگارندگان)

دوره ایلخانی، در کنار جرز ۱۱۲ سانتی متری سردر گنبدخانه قرار دارد و به آن الحاق شده است (تصویر ۲۸). ارتفاع این شبستان الحاق شده به مقبره پایین تر از سردر ورودی مقبره است و قسمت انتهایی سردر در پشت بام شبستان جنوبی در حال حاضر به دلیل فروریختن تیغه مسدودکننده آن باز است (تصویر ۲۸). در حین مرمت ساباط ورودی، جرزهای سردر مسجد متعلق به دوره ایلخانی آشکار شده است که بقایای تزیینات آن به صورت اندود گچ سفید بر روی لایه‌ای از کاهگل مشابه گنبدخانه دیده می‌شود. این جرزها امروزه پشت جرزهای ساباط قرار گرفته‌اند (تصویر ۲۹). پیش‌تر اشاره شد که کتیبه‌ای با مضمون آیات سوره فتح مربوط به سال ۷۳۷ ه.ق. در زیر گوشه‌سازی گنبدخانه دیده می‌شود. دونالد ویلبر در کتاب "معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان" تاریخ ۷۳۷ هجری قمری موجود در گنبدخانه مقبره را سال مرمت بنا ذکر می‌کند (همان: ۱۳۹). البته در گزارش ثبتی مجموعه نیز این تاریخ به عنوان سال مرمت بنا آورده شده است. بنابراین تاریخ ۷۳۷ ه.ق.، سال نوشتن کتیبه و متعلق به زمانی است که بخش مسجد به مقبره الحاق شده بود.

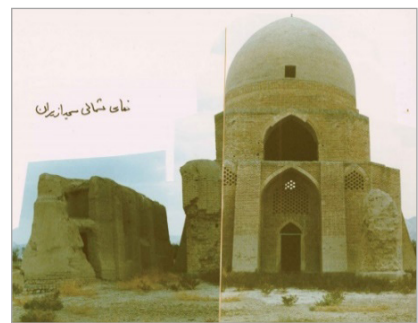
تحولات معماری مجموعه در دوره‌های بعد از ایلخانی - تخریب سردر مقبره: بعد از دوره ایلخانی تحولات کالبدی مشهودی در مجموعه صورت گرفته است. کف مقبره ۸۰ سانتی متر پایین تر از کف صحن مسجد است. همان طور که

تاریخ دقیق این تحولات مشخص نیست ولی می‌توان آن را به دوره صفویه نسبت داد. تأسیس سلسله صفویه سرآغاز

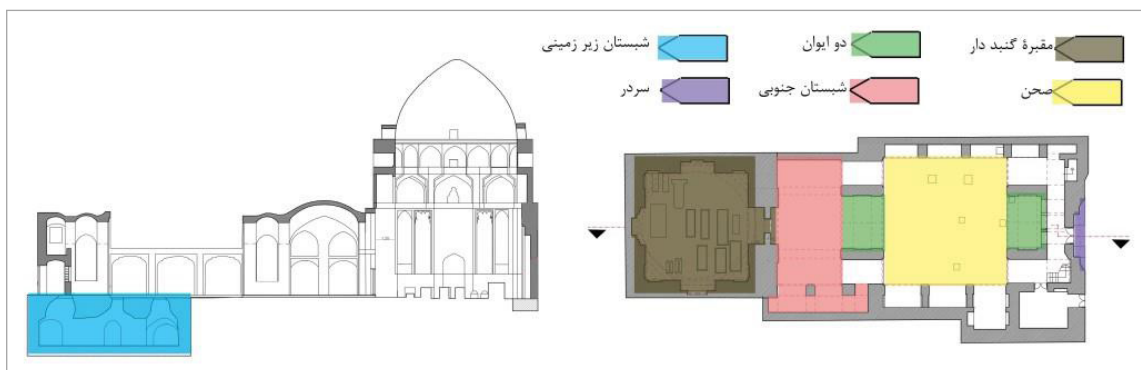
تخریب سردر مقبره: بعد از دوره ایلخانی تحولات کالبدی مشهودی در مجموعه صورت گرفته است. کف مقبره ۸۰ سانتی متر پایین تر از کف صحن مسجد است. همان طور که

تصویر ۲۵. گنبدخانه مسجد ازیران اصفهان متعلق به قرن هفتم هجری (گزارش ثبتی مسجد)

تصویر ۲۴. نقشه بنای گنبد آزادان (گزارش ثبتی بنا)

تصویر ۲۶. نقشه بازآفرینی شده مجموعه در دوره ایلخانی (نگارندگان)

تصویر ۲۷. پشت بغل تخریب‌شده گنبدخانه در قسمت سردر (نگارندگان)

تصویر ۲۸. الحاق جز شست‌مان به گنبدخانه (نگارندگان)^{۱۲}

تصویر ۳۰. آجرهای ۲۰*۲۰ استفاده‌شده در جداره قبرها با تزیینات گچبری که در خاک‌برداری از مقبره به‌دست آمده‌اند (نگارندگان)

عصر نوینی در تاریخ ایران بود که آثار و تبعات بسیار در همه زمینه‌ها از جمله سیاست و اقتصاد، تفکر و فرهنگ به دنبال داشت. به‌جرات کمتر مسجدی متعلق به دوران قبل از صفوی در شهرهای گوناگون یافت می‌شود که مداخلاتی از دوره صفوی در خود نداشته باشد و این یا به بازسازی مسجد و احداث بعضی عناصر مهم آن در نمونه‌هایی مانند جامع قزوین، شیراز، اردستان، شوشتر، ساوه، سبزوار، دزفول، گرگان و... برمی‌گردد یا به تعمیر و بازپیرایی مساجد که نمونه‌های فراوان دارد (حاجی قاسمی، ۱۳۶۴: ۹۷). طبق شواهدی که ارائه شد، در این مجموعه نیز احتمالاً در دوره صفویه به دلایلی که بر ما روشن نیست و نیاز به بررسی و مطالعات بیشتری دارد، سردر مقبره تخریب و قبرهای موجود در آن تسطیح شده و متعاقب آن کف صحن نیز بالا آورده شد، به نحوی که هم‌سطح با گنبدخانه شده است.

دوره قاجار

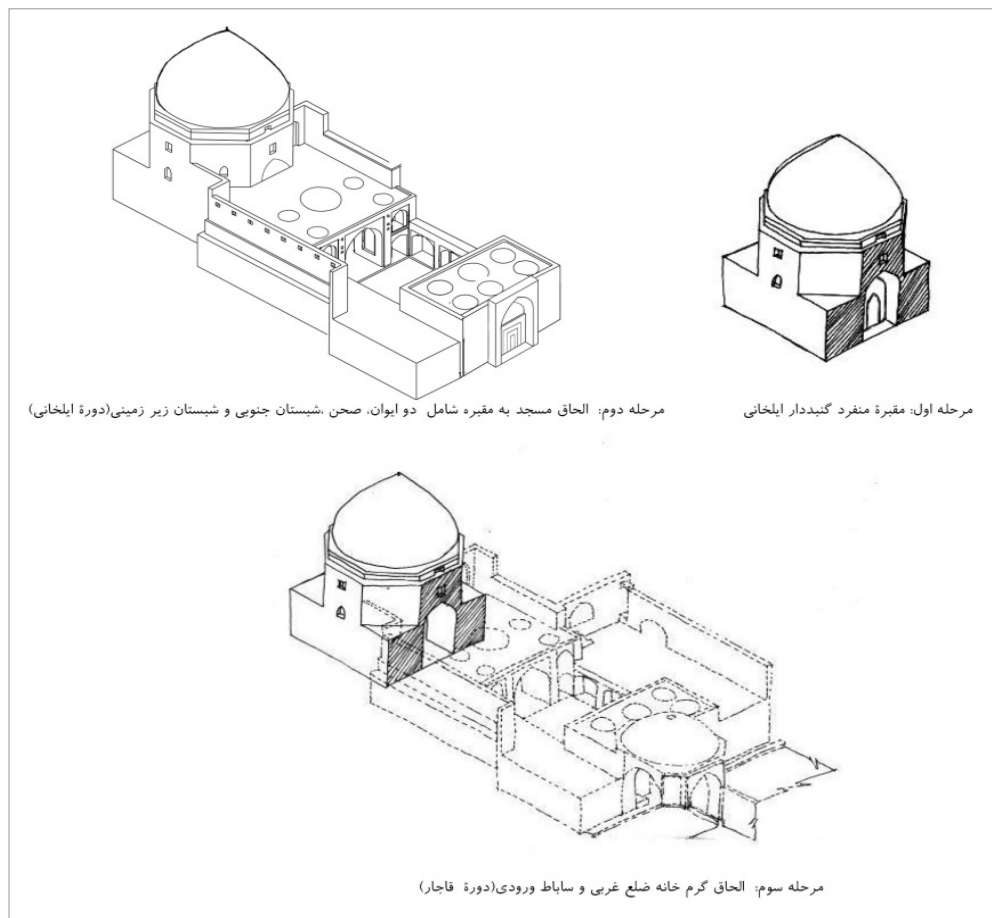
الحاق گرم‌خانه ضلع غربی صحن و ساباط ورودی:
به گفته استاد پیرنیا، در معماری مساجد ایران بعدها عنصر تازه‌ای به اسم گرم‌خانه وارد شد که عبارت بود از: برپایی شبستان‌های ستون‌دار، اما با دهانه‌های بسته که مخصوص زمستان بود. این مسجد نیز مانند اکثر مساجد نائین، دارای گرم‌خانه‌ای الحاقی در جبهه غربی صحن مربوط به دوره قاجار است. در این دوره، ساباطی نیز به بنا الحاق می‌گردد که از نظر دسترسی، مجموعه باباعبدالله توسط این ساباط که در مقابل ورودی آن ساخته شده، به شبکه معابر عمومی شهر متصل می‌شود.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار از منظر تأملات تاریخ معماری، مراتب آفرینش و گسترش کالبدی مجموعه تاریخی باباعبدالله نائین، مورد بحث و بررسی قرار گرفت و دانسته شد که این

تصویر ۲۹. بقایای جزهای سردر ایلخانی مجموعه (نگارندگان)^{۱۲}

مرحله دوم: الحاق مسجد به مقبره شامل دو ایوان، صحن، شیستان جنوبی و شیستان زیر زمینی (دوره ایلخانی)

مرحله اول: مقبره منفرد گنبددار ایلخانی

مرحله سوم: الحاق گرم خانه ضلع غربی و ساباط ورودی (دوره قاجار)

تصویر ۳۱. مراحل توسعه و تحولات معماری صورت گرفته در مجموعه آرامگاهی باباعبدالله نایین (نگارندگان)

اثر تاریخی، جزء مجموعه‌های آرامگاهی است و از نظر گونه‌شناسی معماری، در ردیف مسجد-مقبره‌ها قرار دارد. همچنین دانسته شد که بنیان اولیه مجموعه، مانند برخی دیگر از مقبره‌های دوره ایلخانی، به صورت مقبره منفرد مربع شکل گنبددار ساخته شده بود که سپس مسجدی در سال ۷۰۰ هجری قمری بدان الحاق و افزوده می‌گردد. مسجد مذکور برخلاف طرح چهارایوانی غالب مساجد هم‌دوره خود، صحنی دو ایوانه داشته و مضاف آنکه شامل سردر ورودی با رواق‌هایی در اطراف و شبستانی زیرزمینی بوده است. البته این ساختار، مشابه تعدادی از مساجد ایلخانی شرق اصفهان مانند کاج، ازیران و گنبد آزادان است. در تحولات کالبدی بعد از دوره ایلخانی، در دوره‌ای دیگر که تاریخ دقیق آن چندان مشخص نیست، سردر مقبره تخریب و قبرهای موجود در آن تسطیح و متعاقب آن کف صحن نیز بالا آورده شده، به نحوی که هم‌سطح با گنبدخانه شده است. در دوره قاجار، به سیاق اکثر مساجد نایین، گرم‌خانه‌ای در ضلع غربی صحن به مجموعه افزوده شد. همچنین در این دوره، ساباطی نیز در مقابل سردر اصلی مجموعه ساخته شد. در نهایت، لازم به ذکر است که در پژوهش حاضر تلاش شد به بخشی از سؤالات موجود درباره این مجموعه پاسخ دهد؛ اما پاسخ به عموم ابهامات مطرح درباره این مجموعه، هنگامی میسر خواهد شد که امکان لایه‌برداری‌های علمی در آن فراهم آید. به عبارتی، اگر نتایج بررسی‌های کتابخانه‌ای و نیز مشاهدات عینی که در این پژوهش حاصل شد، با نتایج گمانه‌زنی‌های فنی آمیخته و مطابقت داده شود، آنگاه مستندات متقن و محکمی برای اظهار نظر درباره این مجموعه پیش رو خواهد بود.

پی‌نوشت

۱. مسجد جامع نایین برخلاف سایر شهرهای تاریخی در مجاورت بازار قرار نگرفته و مسجد باباعبدالله به‌عنوان یکی از مساجد مجاور بازار در شهر نایین مطرح است.
۲. تاریخ منبر مسجد جامع نایین، ۷۱۱ ه. ق. است.

۳. با تشکر از آقای مهندس مدنیان سرپرست میراث فرهنگی ناین که امکان قرائت کتیبه‌ای را که در حال حاضر در مخزن موزه مردم‌شناسی کویر ناین نگهداری می‌شود، برای نگارندگان فراهم آوردند.
۴. بنابر تصریح آقای بلاغی در تاریخ ناین، میرزا زین‌العابدین مذکور فرزند میرزا عبدالباقی شهدادی، حاکم ناین در اواخر صفویه است.
۵. در کتاب تاریخ ناین آقای احمد امامی، خاندان شهدادی از نواده‌های ابوسعید پادشاه ایلخانی معرفی شده‌اند.
۶. در این موقوفه که تصویری از آن در اداره اوقاف ناین موجود است، درآمد املاکی موسوم به راحت‌آباد برای تعمیرات و روشنایی مسجد و روضه‌خانی در ماه محرم و صفر وقف مجموعه شده است. تاریخ وقف‌نامه نیز ربیع‌الثانی ۱۳۱۲ ه. ق. است.
۷. در گوشه ضلع شرقی گنبدخانه، ۲ محفظه صندوقچه مانند مستطیل شکل در کنار هم وجود دارند که هم از لحاظ نقوش تزئینات گچبری و هم ابعاد و اندازه با دیگر قبرها متفاوت هستند. بعد از مرمت، روی قبرها در سطح گنبدخانه با تخته‌های حفاظتی پوشانده میشوند. در تاریخ تیر ۱۳۹۳ ه. ش. توسط اداره میراث فرهنگی و همکاری هیأت امنای مسجد، این تخته‌ها بعد از حدود ۵۰ سال از روی قبرها برداشته شد. نگارندگان در هنگام برداشتن این تخته‌ها در گنبدخانه حضور داشتند. بر اثر ضربه‌ای که به یکی از این صندوقچه‌ها وارد آمده بود و باعث شکستگی نیمی از یک ضلع آنها شده بود، در داخل محفظه صندوقچه و بر روی زمین، مقداری استخوان در داخل پارچه‌ای مشخص بود. این امر نشان می‌دهد که سنت تدفین در مورد آنها صورت نگرفته و این صندوقچه‌ها فقط محفظه‌ای برای نگهداری این استخوان‌ها بوده‌اند. البته کارکرد و چرایی وجود آنها در مقبره نیاز به تحقیقات و بررسی‌های بیشتری دارد. ولی به نظر می‌رسد این صندوقچه‌ها حاوی استخوان‌های افرادی بوده تا در زمانی دیگر برای خاکسپاری به یکی از اماکن مقدس مانند کربلا و مشهد منتقل شوند که این امر به هر دلیلی محقق نشده است.
۸. یکی از قبرها در نزدیکی محراب، ابعادی بزرگ‌تر از بقیه قبرها داشت و جداره‌های آن با کاشی معرق پوشانده شده بود. البته رویه قبر گچ‌اندود بود و تزئیناتی نداشت. یک قبر نیز دارای عنصری عمودی به طول ۶۵ سانتی‌متر و ارتفاع ۵۷ سانتی‌متر، بر روی سطح قبر بود. محل شکستگی این لوح عمودی بر روی آن مشخص بود که به صورتی ناموزون بر جای قبلی خود نصب شده است. بر روی این لوح کلمات «السعيد...المظفرالدين... بن علی جمال الدين محمد... طاب ثراه» به صورت گچبری کم‌عمق دیده می‌شد. ۶ قبر نیز که تقریباً هم‌ارتفاع بودند با تزئینات گچبری وجود داشتند. این تزئینات در چهار طرف جداره قبرها دیده می‌شد و تزئینات رویه قبرها به کلی از بین رفته بود. دورتادور یکی از قبرها آیه‌الکرسی در میان تزئینات گیاهی دیده می‌شد. نقش‌های ۵ قبر دیگر شمسه هشت‌پر بود که در هر قبر با طرح‌های متفاوتی اجرا شده بود. شمسه یا خورشید نزد عرفا و متصوفه اسلامی نماد انوار حاصل از تجلیات الهی و حقیقت نور خدا و ذات احدیت است (سجادی، ۱۳۷۰: ۴۵۹). همچنین عدد هشت بر هشتمین مرحله سلوک تأکید دارد. این مرحله مرحله قداست است که در آن به روح توجه می‌شود و نیروهای روحی حضور می‌یابند.
۹. مشهور است که در قدیم شهر ناین عناوینی همچون مدینه‌العرفا، دارالعرفان و نیز قصبه طئبه داشته است. شاید دلیل کسب این عناوین به دلیل کثرت وجود عرفایی همچون باب‌عبدالله و مریدانش بوده باشد و یا شاید آنکه این وجه تسمیه، برگرفته از روح خداجویی و صداقت در عامه مردم شهر است.
۱۰. این تاریخ مصادف با زمانی است که مرحوم دکتر شیرازی رئیس دفتر فنی سازمان حفاظت از آثار باستانی در استان اصفهان (۱۳۴۶-۱۳۵۸) بود.
۱۱. این بقعه مجاور مسجد جامع ناین است و خود در شمار مجموعه‌های آرامگاهی قرار می‌گیرد که بعدها عناصر دیگری مانند حسینیه، آب‌انبار و سقاخانه به آن اضافه شد. از تاریخ ساخت مقبره و ماهیت افراد مدفون در آن اطلاع دقیقی در دست نیست ولی بر اساس شواهد موجود می‌توان قدمت آن را به دوره‌های قبل از ایلخانی تخمین زد. البته قبرهای موجود در آن در حال حاضر در زیر خاک قرار گرفته‌اند و سطح گنبدخانه مسطح شده است.
۱۲. ۱. جرز ۱۲۰ سانتی‌متری گنبدخانه، ۲. جرز ۱۱۲ سانتی‌متری سردر (بقیه اجزای سردر احتمالاً در دوره صفویه تخریب شده‌اند و به صورت فعلی درآمده است)، ۳. جرز ۵۳ سانتی‌متری شبستان مسجد.

منابع و مأخذ

- اتینگهاوزن، ریچارد و گرابار، الگ (۱۳۸۷). **هنر و معماری اسلامی**. ترجمه یعقوب آژند، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- افشار، ایرج (۱۳۵۴). **یادگارهای یزد**. ج دوم، تهران: انجمن آثار ملی.
- بلاغی، سیدعبدالحجت (۱۳۶۹ه.ق.). **تاریخ نایین**. تهران: چاپخانه مظاهری.
- بلر، شیلا اس و بلوم، جان‌تان. ام (۱۳۸۲). **هنر و معماری اسلامی در ایران و آسیای مرکزی دوره ایلخانیان و تیموریان**. ج اول، ترجمه محمدموسی هاشمی گلپایگانی، تهران: سازمان چاپ و انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- پیرنیا، محمدکریم (۱۳۸۴). **آشنایی با معماری اسلامی ایران**. تهران: سروش دانش.
- ترابی، سامان (۱۳۸۶). بررسی علمی و هنری دیوارنگاره‌های موجود در بنای تاریخی گنبد آزادان، **مرمت و پژوهش: دوفصلنامه تخصصی مرمت اشیای فرهنگی و بناهای تاریخی**. (۳)، ۱۰۴-۹۳.
- دایره‌المعارف بناهای تاریخی در دوره اسلامی (بناهای آرامگاهی) (۱۳۷۶). ویرایش محمدمهدی عقابی، تهران: حوزه هنری سوره.
- حاجی قاسمی، کامبیز (۱۳۸۶). چشم‌انداز معماری دوره صفوی در ایران، **صفه**. (۴۴)، ۱۱۲-۸۸.
- ----- (۱۳۸۳). **گنجنامه فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران، دفتر ششم: مساجد**. تهران: دانشگاه شهید بهشتی، روزنه.
- خادم‌زاده، محمدحسن (۱۳۸۷). **معماری دوره آل مظفر یزد (ایلخانی و تیموری) با نگاهی به بناهای عصر اتابکان**. با همکاری مجید علومی و الهه الوندیان، تهران: هم‌پا.
- کریمی، خاطره (بی‌تا). **گزارش مرمتی تعمیرات بناهای تاریخی نایین از سال ۱۳۵۴ تا ۱۳۸۴**. اصفهان: مرکز اسناد اداره میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان.
- سجادی، سیدجعفر (۱۳۷۰). **فرهنگ اصطلاحات و تعبیرات عرفانی**. تهران: طهوری.
- شرآتو، امبرتو و ارنست، گراب (۱۳۷۶). **هنر ایلخانی و تیموری**. ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی.
- هنرفر، لطف‌الله (۱۳۵۰). **گنجینه آثار تاریخی اصفهان**. چاپ دوم، تهران: چاپخانه زیبا.
- هیلن براند، رابرت (۱۳۷۷). **معماری اسلامی (فرم، عملکرد و معنی)**. ترجمه ایرج اعتصام، تهران: شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- هیل، درک و گرابار، الگ (۱۳۷۵). **معماری و تزئینات اسلامی**. ترجمه مهرداد وحدتی دانشمند، تهران: علمی و فرهنگی.
- ویلبر، دونالد (۱۳۶۵). **معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان**. ترجمه عبدالله فریار، چاپ دوم، تهران: علمی و فرهنگی.

Received: 2014/11/30

Accepted: 2016/04/23

The Comparative- Analytical Study of Baba- Abdullah Complex in Nain, Based on New Restoration Findings

Mehdi Soltani Mohammadi* Mohammad bagher Kabir saber**

Abstract

The mausoleum complexes constitute a specific part of Iranian architecture in Islamic period. Burial of a great religious or political man was the fundamental base of formation of such complexes and the other supplementary buildings such as mosque, school, Monastery, etc. were added gradually to them in the next periods. In Ilkhani period which has been one of the significant periods of the Islamic architecture of Iran, the process of building tomb complexes developed more than ever. Baba Abdullah complex is one of the Ilkhani buildings in the town of Nain that new dimensions and information about the variety and function and its developing periods have been discovered through recent interventions and restorations. In this article which is based on descriptive- analytical method and library sources and field studies, the stylistic characteristics and development processes and architectural changes of the Baba Abdullah complex have been investigated and discussed. One of the results of the study is to determine the elementary base of the complex which is a single and domed tomb that the mosque was built next to it in the next periods. So the Baba Abdullah tomb is one of the developed tomb buildings that the gradual process of intervention in it has continued from Ilkhani period till now.

Keywords: Ilkhani domed tomb, tomb complex, Baba Abdullah tomb of Nain, architectural changes

* MA in Architectural Conservation, Shahid Beheshti University.

** Assistant Professor, Faculty of Architecture, College of Fine Arts, University of Tehran.